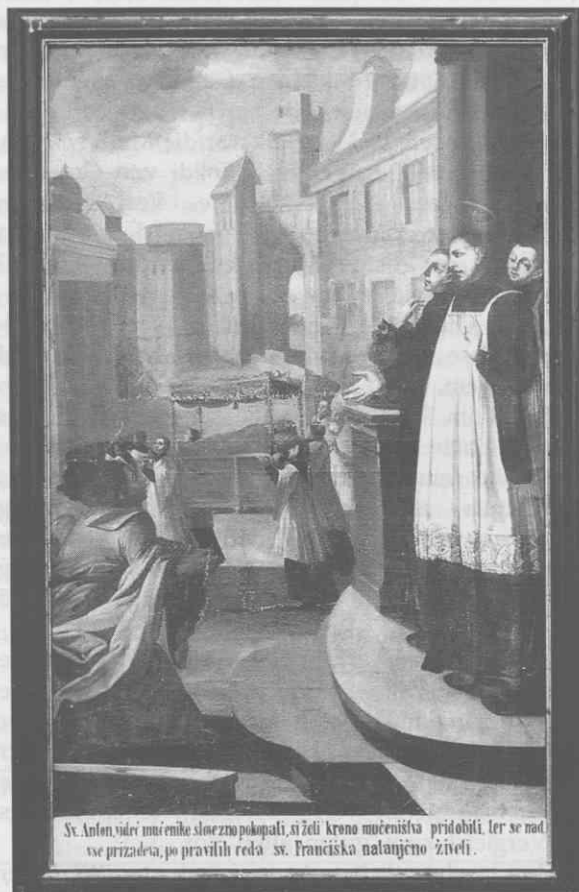

Ana Lavrič, Blaž Resman

Slike pri Sv. Antonu na Pohorju - najboljšežnejši cikel zgodb o sv. Antonu Padovanskem na Slovenskem

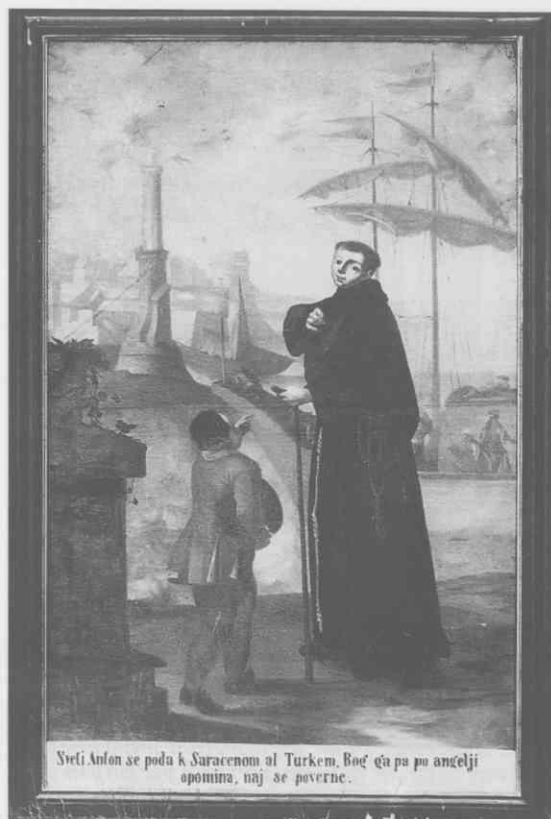
1a

Sv. Anton Padovanski sodi med najbolj priljubljene krščanske svetnike, saj si je kot veliki "čudodelnik" pridobil simpatije vseh družbenih stanov po vsem svetu, celo med nekatoličani. Rodil se je pred osmimi stoletji, leta 1195, v plemiški družini de Bulhom v Lizboni. Krstili so ga na ime Ferdinand. S petnajstimi leti je stopil k avguštinskim kanonikom. Tu je temeljito študiral teologijo in se poglobljajal v sveto pismo. Leta 1220 je pod vtisom frančiškanskih mučencev, katerih relikvije so pripeljali iz Maroka in pokopali pri avguštincih v

1b

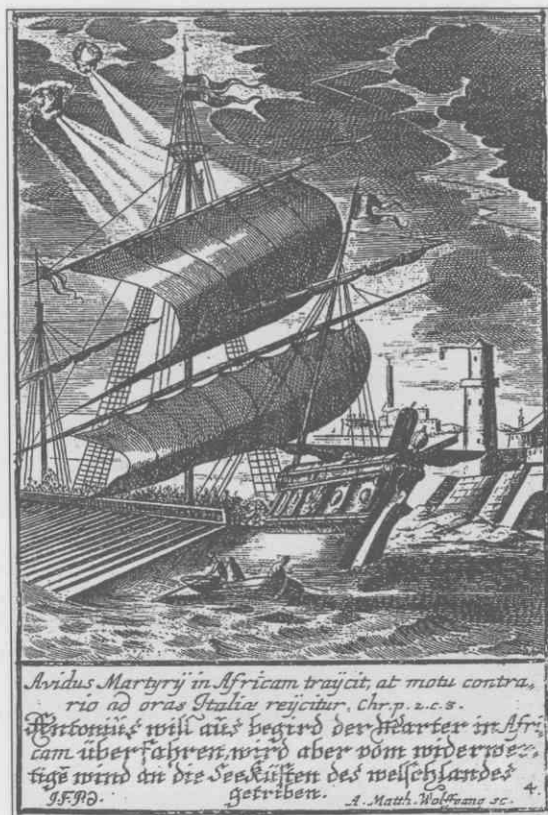
Coimabri, prestopil v red manjših bratov in si izbral ime Anton. Tudi sam se je, želeč si mučenišča, odpravil na misijonsko pot v Afriko, vendar mu je bolezen preprečila načrte. Na povratku ga je vihar zanesel na Sicilijo. V Messini se je pridružil sobratom in se spomladi 1221 udeležil generalnega kapitlja v Assisiju, kjer je srečal Frančiška Asiškega. Med redovniki tedaj ni vzbudil posebne pozornosti. Zatem je odšel v tihoto samostana Monte Paolo pri Forliju. Tu je živel odmaknjeno in spokorniško, dokler niso odkrili njegovega izrednega

Sveti Anton se poda k Saracenom ali Turkem. Boč' ga pa po anđelji
apomina, naj se poverne.

2a

govorniškega daru. Odtlej je po naročilu predstojnikov deloval po mestih in trgih kot potujoči pridigar, Frančišek pa mu je zaupal tudi vzgojno in izobraževalno delo v mladem redu in ga imenoval za prvega profesorja teologije. S svojo besedo je nastopal proti nauku verskih sekt katarov in albižanov, ki so bili razširjeni v severni Italiji in južni Franciji. Na njihovem področju je deloval vse do smrti: med leta 1224 in 1227 v Franciji, sicer v Italiji. Leta 1227 je postal provincial za pokrajino Romagna. Ko se je leta 1230 preselil v Padovo, se je popolnoma posvetil pridigarstvu, sestavil pa je tudi knjigo nedeljskih in prazničnih govorov *Sermones*. V pridigah se je dotikal socialnih in političnih razmer, nastopal proti oderuštvo in se zavzemal za dolžnike, ki upnikom niso zmogli plačati svojega dolga. Na Antonov predlog je bil v letu 1231 v Padovi sprejet celo zakon njim v prid. Nič čudnega torej, da so ga ljudje vzljubili in množično hodili poslušati njegove pridige. Izčrpan od naporene službe se je bolehn redovnik umaknil v Camposampiero, kjer mu je na njegovo željo gostitelj grof Tiso zgradil celico na orehu. Na smrt bolan se je želel vrniti v Padovo, a je že na poti 13. junija 1231 izdihnil v samostanu Arcella, star komaj šestintrideset let. Že naslednje leto je bil prištet med svetnike, leta 1568 pa so mu podelili in 1946 tudi uradno potrdili naslov cerkvenega učitelja. Uvrščajo ga med naslavnejše

*Avidus Martyrj in Africam trajcit, at motu contra-
rio ad oras Italiae rejicitur. Chr. p. 2. c. 3.
Antonius will aus begird der Martier in Afri-
cam überfahren, wird aber vom widerwe-
tigen wind an die See Küsten des welschlandes
getrieben. A. Matth. Wolfrum sc. 4*

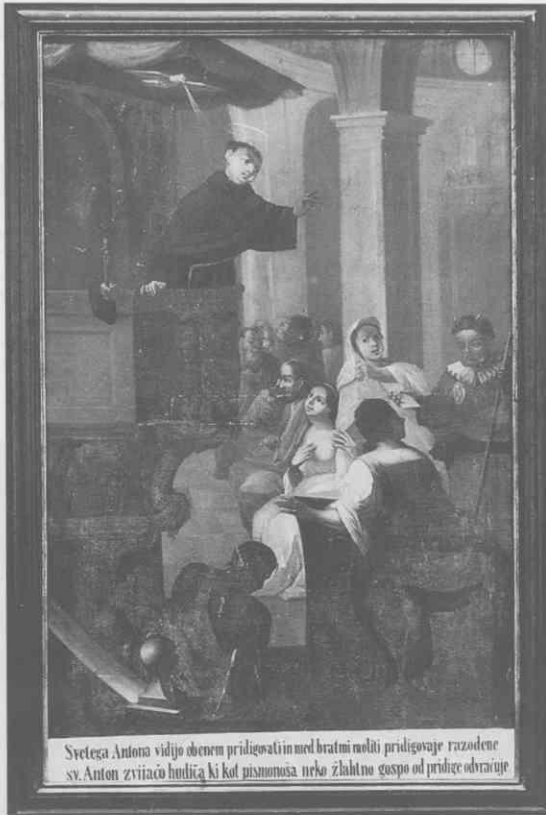
2b

pridigarje katoliške Cerkve.

K svetnikovemu grobu v Padovo so se tako začele zgrinjati množice romarjev. Zaradi številnih čudežnih uslišanj (47 so jih našteali že ob kanonizaciji) se je češčenje sv. Antona zelo razmahnilo, vendar je bilo sprva vezano zlasti na Italijo, od 16. stoletja dalje pa se je razširilo po vsej katoliški Cerkvi. Na naših tleh, če izvememo obalno Primorsko, kjer se je svetnik zaradi italijanskega vpliva prej uveljavil, ga srečamo šele v 2. polovici 17. stoletja.¹ Prelomnico predstavlja leta 1660 pri ljubljanskih frančiškanih ustanovljena bratovščina sv. Antona, ki je spodbudila njegov kult tudi po drugih mestih in vaseh.² Češčenje se je med ljudmi tako hitro razcvetelo, da je sveti redovnik v nekaj desetletjih dobil pod patronat ne samo mnogo oltarjev, ampak tudi večje število cerkva in kapel. Priljubljen ljudski svetnik je ostal vse do jožefinskih reform, ko je z ukinitvijo bratovščin nekdanja pobožnost upadla, a že v dobi katoliške restavracije sredi 19. stoletja se je spet obnovila. Kot priprošnjik v najrazličnejših stiskah in nadlogah je sv. Anton tudi danes aktualen.

¹ V liturgičnih tekstih zasledimo sv. Antona Padovankega tudi pri nas že precej pred časom razširitve njegovega kulta med ljudstvom.

² V literaturi ponavadi srečujemo napačno letnico ustanovitve Antonove bratovščine pri ljubljanskih frančiškanih, 1600 (cf. Niko KURET, *Praznično leto Slovencev*, 2, Celje 1967, 78).

3a

3b

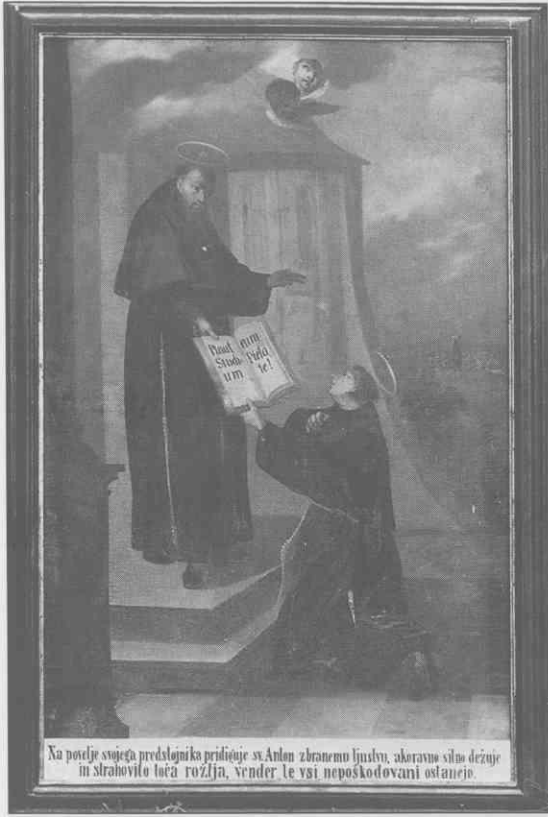
Med cerkvami, ki so zrasle na slovenskih tleh že v prvem valu širjenja svetnikovega kulta, je tudi svetišče v kraju Sv. Anton na Pohorju. Njegov nastanek je povezan s krajevno legendo o svetnikovi podobi, ki so jo našli na stari brezi; na mestu katere so nato postavili cerkev,³ realno pa bi ga morda smeli povezati z rudarji, ki so tod kopali železovo rudo,⁴ saj je bil sv. Anton njihov patron. Iz pisanih dokumentov izvemo, da so cerkev zgradili v letih 1681 - 1683, v času vuzeniškega nadžupnika in arhidiakona Jakoba Križaja, pod katerega upravo je sodila; ker pa so zemljišče zanjjo odstopile dominikanke iz radeljskega (marenberškega) samostana, so si nad njo lastile pravico patronata. Novozgrajena cerkev je kmalu postala priljubljena božja pot. Postopoma so jo opremili z bogatimi oltarji in slikami. Med temi predstavljajo

³ Niko KURET, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842)*, 1/1, Ljubljana 1985, p. 56. - Legenda pripoveduje, da je na tem kraju nekoč rasla stara breza, na kateri so našli svetnikovo podobo, zaradi katere so menili, da si sv. Anton želi cerkve. Tudi potem, ko so podobo prenesli niže na prostor, ki se jim je zdel za zidavo prikladnejši, se je spet znašla na brezi. Tako so se nazadnje vendarle odločili za lokacijo, ki jim sprva zaradi višine in neprimerne lege ni ustrezala.

⁴ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, p. 158, omenja opuščene rudniške rove na Kopnikovem posestvu.

3b*

4a

4b

5a

5b

6a

6b

posebno zanimivost velike, po slopih v ladji in na pevskem koru razobešene oljne podobe Antonovih čudežev. Skupno jih je kar osemnajst in sestavljajo največji Antonov slikani ciklus na Slovenskem. Kdo je dal pobudo zanje, lahko le ugibamo (morda redovnice?), vsekakor pa je naročnik dobro poznal svetnikovo ikonografijo v evropski umetnosti.

Poglejmo, kaj nam o slikah povedo objavljeni zapisi. Na vprašalnico Georga Götha je župnik pri Sv. Antonu na Pohorju⁵ leta 1843 odgovoril, da v cerkvi visi osemnajst podob, ki prikazujejo čudeže sv. Antona, pristavil pa je, da slikar, baje Italijan, ni znan.⁶ Pozneje (1874) iz poročil o obnovitvenih delih pod župnikom Repičem izvemo, da so bile podobe prenovljene, namesto nemških pa so bili pod prizori napravljeni slovenski napisi.⁷ Krajevni leksikon Dravske banovine leta 1937 o znamenitih slikah še dodaja, da so stare okoli 250 let;⁸ nastale naj bi bile torej prav kmalu po dograditvi cerkve, nemara še v osemdesetih letih 17. stoletja, a bomo pozneje videli, da so zagotovo nekoliko mlajše.

Če pogledamo slike, kljub njihovi navidezni enotnosti opazimo, da so delo dveh različnih umetnikov in da so bile naslikane v dveh fazah. V prvi je nastal večji del, kar petnajst podob, pozneje pa so bile dodane še tri. Med njimi je opazna razlika v slogu, spremenil pa se je tudi svetnikov lik in celo njegova redovna obleka se je iz minoritske prelevila v frančiškansko.⁹ Medtem ko prvi slikar še vedno ostaja v anonimnosti, pa o drugem lahko zapišemo domnevo, da gre za Franca Mihaela ali za mlajšega Janeza Antona Straussa. Predvsem skupina bolnih in umirajočih spominja na njune karakteristične like siromakov, v opusu mlajšega Straussa pa naletimo tudi na podoben Antonov lik. Kot je videti, Strauss ni le nadomestil starih slik, ki bi v tako kratkem času tudi težko tako propadle, da bi že terjale zamenjavo, ampak je ciklus povsem na novo dopolnil s prizori iz znamenitega svetnikovega responzorija.

V navadi je bilo, da so se umetniki pri svojem delu zgledovali po grafičnih predlogah. Pri hagiografskih upodobitvah so jim bili v najboljšo oporo ilustrirani življenjepisi svetnikov. O sv. Antonu Pa-

⁵ Župnija naj bi bila ustanovljena leta 1761 (cf. KURET 1985, p. 55).

⁶ KURET 1985, p. 55.

⁷ *Slovenski gospodar: Podučiven list za slovensko ljudstvo*, (Maribor) 1874, p. 9.

⁸ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, p. 159.

⁹ Ob tem velja omeniti, da so se slikarji naročnikom iz različnih Frančiškovih redov (frančiškanom, minoritom in kapucinom) prilagajali tako, da so tudi sv. Antona Padovanskega upodabljali kot enega od njih, torej v njihovem habitu.

7a

7b

7c

dovanskem jih je bilo veliko na izbiro, a likovno večinoma niso bili posebno bogati. Posebnost med njimi predstavlja najbolj odmevna, najboljirneje ilustrirana, v verzih spisana Antonova biografija, ki jo je leta 1698¹⁰ na pobudo Johanna Kauffmanna iz Salzburga po risbah znanega salzburškega slikarja Johanna Friedricha Perrettija¹¹ s 53 bakrorezi opremil augsburški mojster Andreas Matthäus Wolfgang.¹² Izdajo knjige je Kauffmann oskrbel v zahvalo, da se je njegova pogrešana tovorna ladja srečno vrnila iz Indije. Naslovni list je dal okrasiti s podobo sv. Antona, ki so jo častili v novozgrajeni (1685 - 1686) božjepotni kapeli v kraju Hallwang pri

¹⁰ Beda KLEINSCHMIDT, *Antonius von Padua in Leben und Kunst, Kult und Volkstum*, Düsseldorf 1931, pp. XXVI, 321. - Avtor prvič navaja letnico izida 1698, drugič 1699. Knjigo je predstavil v poglavju o knjižni ilustraciji (pp. 320 - 323) in objavil nekaj slik (sl. 10, 27, 277 - 280).

¹¹ *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* (Ulrich THIEME - Felix BECKER), 26, Leipzig 1932, pp. 402 - 403. - Johann Friedrich Pereth (Peretti), r. 1643, je bil najpomembnejši predstavnik slikarske družine, ki je delovala v Salzburgu v 17. in na začetku 18. stoletja. Poleg oltarnih slik je risal tudi osnutke za različne grafike in šolske teze.

¹² KLEINSCHMIDT 1931, p. 322; *Allgemeines Lexikon* ..., 36, Leipzig 1947, p. 221. - Andreas Matthäus Wolfgang (Wolfgang), živel v letih 1660 - 1736, je kot bakrorezec deloval v Augsburgu.

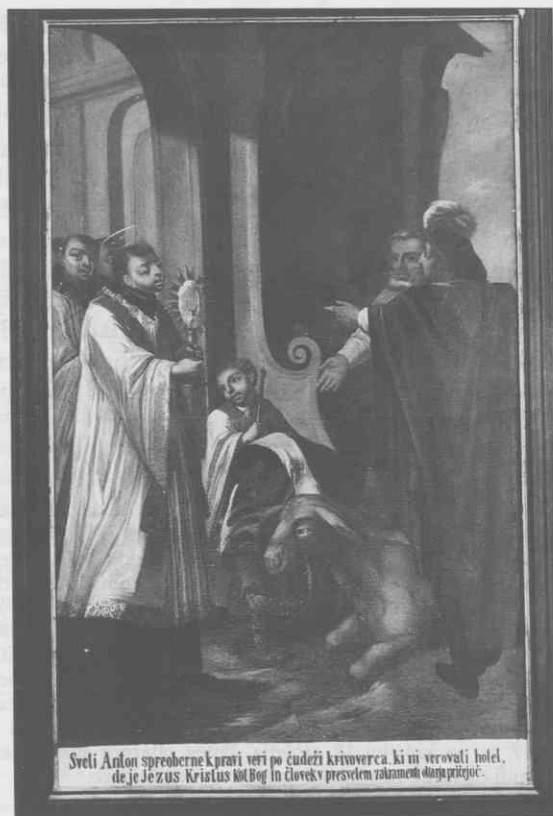
22 ubijavcev prinese vse. Kar so bili naropali k sv. Antonu in se spokorijo

8a

Antonius viginti duos Latrones in una con-
 cione convertit. ch. p. 2. c. 17.
 In einer Predig bekehrt Hr. 22 Straßte-
 räuber und Mörder.
 Jo. Friderich Perreni delin. Andreas Matth. Wolffgang sc.

8b

Sveti Anton spreoberne kpravi veri po čudeži krivoverca, ki ni verovali hotel, da je Jezus Kristus bil Bog in človek v presvetoj zakramenti obhajajoč.

9a

Hereticus per famelicam asinam de Sacramenti
 adorante Antonij ad fidem reducit. chr. p. 2. c. 19.
 Einem hartnäckigen Ketzer bekehrt Antoni-
 us zum glauben vermählt einer hungerti-
 gen eslin, so das hochß. Sacrament anbetete.
 L. Matthaeus Wolffgang sc.

9b

Sveti Anton pošilja in dobi liste po anđelji.

10a

Litteras Antonij ad Ministrus scriptas Angelica manus defert, et offert responsum. chr. p. 2. c. 23.
Ein Sendschreiben Antonij an seinen Provincial trägt dahin und bringt die Antwort ein Engel. 31.
A. M. Wolffgang Sc.

10b

Sveti Anton ozdravi bolno dele slem, de ga prekriza.

11a

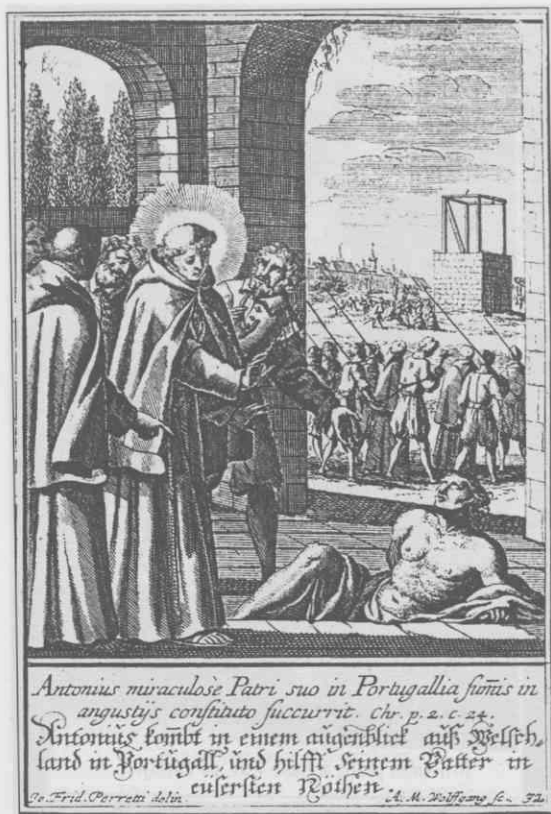
Importune ad dandam filio S. Benedictionem a Matre quadam urgetur, qua curatus est. chr. p. 2. c. 22.
Antonius wird inständig von einer Mutter ihrem kranken Kind den Segen zu gebühren angehalten, wardirreth das Kind genesen. 30.
A. M. Wolffgang Sc.

11b

Sv. Anton otme po krivem k smrti obsojenega človeka, ker na njegovo povetje vbijavec prica, da je obsojenec moršna nedolžen.

12a

Antonius miraculose Patri suo in Portugallia sitis in angustijs confutato succurrit. chr. p. 2. c. 24.
Antonius kómbt in einem augenblick auß Welschland in Portugall, und hilfft seinem Vatter in eusersten Noth.

Fr. Frid. Perreni delin. A. M. Wolffgang sc. 72.

12b

Sveti Anton zmaca hudúta kíca je zadaviti hotel stem da je Marijo na domóč klicat in se svetim križem zaznamoval.

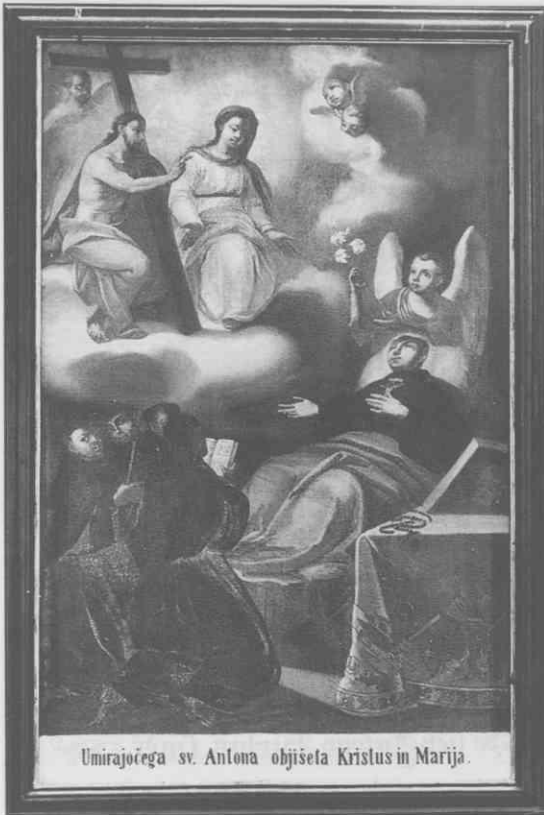
13a

Fructum iuventis Quadragesimae daemón præfentiens Antonium suffocare conatus.

Der Teufel frucht welche Antonius die Fasten hindurch mit seine Predige schaffe würd, zu erstechen will ihn der Teuffel erdrofften.

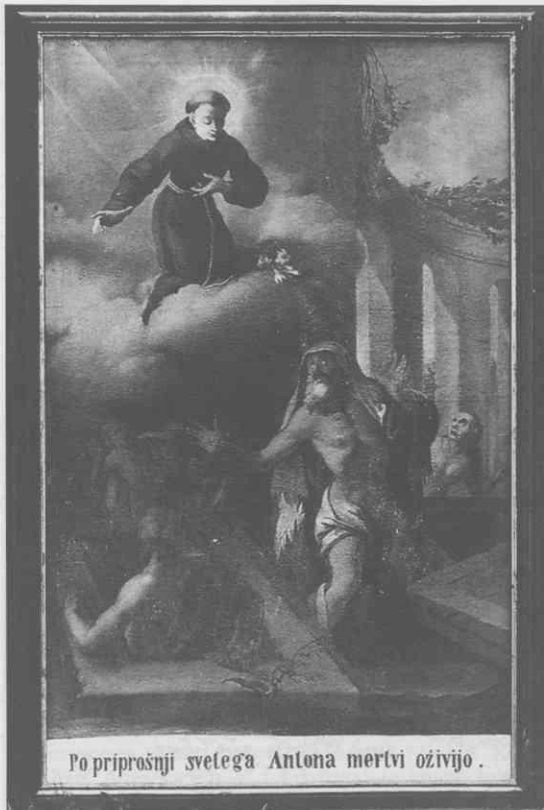
13b

14a

14b

15a

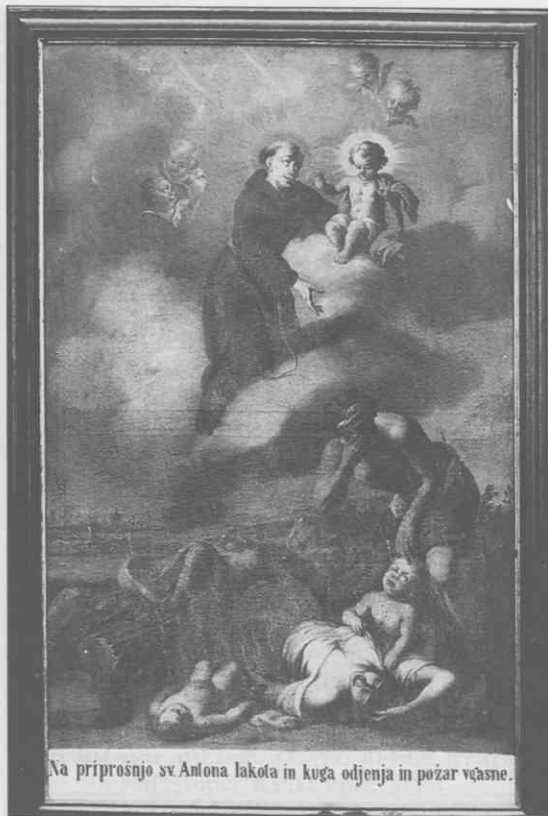
15b

16a

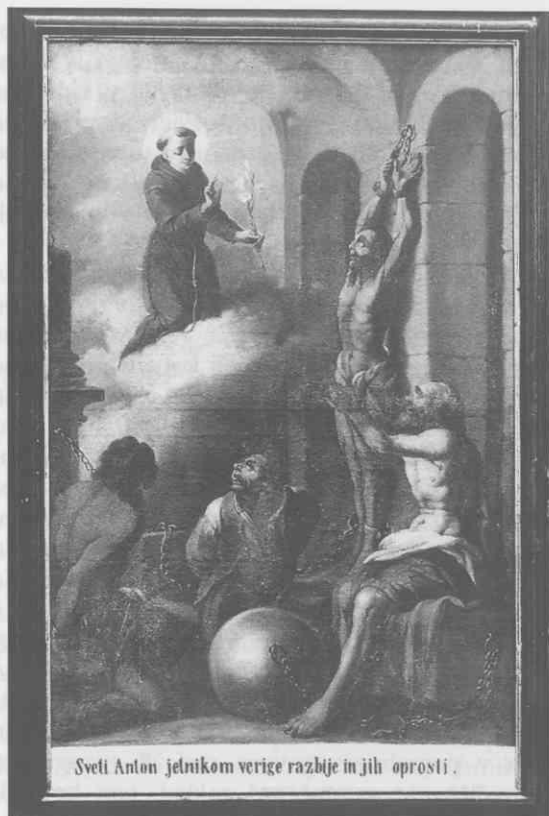
16b

17a

17b

Sveti Anton jetnikom verige razbije in jih oprosti.

18a

Vincula Solvuntur
 Antonius Serbrichi die Eiserne Hände
 und erlöset die gefangene

18b

gradu Söllheim blizu Salzburga.¹³ V nadaljevanju vidimo v slikah predstavljeno Antonovo življenjsko pot od otroštva do smrti, najbolj poudarjeni pa so njegovi znameniti čudeži, ki jih je storil na zemlji že za življenja in pozneje iz večnosti. Na koncu so dodane še ilustracije rezponsorija, ki kažejo stiske, v katerih se ljudje obračajo k svetniku po pomoč. Vse slike spremljajo latinski in nemški podnapisi.

Tudi slike pri Sv. Antonu, kot rečeno, pojasnjujejo napisi; sprva so bili zapisani v nemščini, v 19. stoletju pa so jih prestavili v slovenščino. Tako podnapisi kot tudi podobe same kažejo, da sta se umetnika zgledovala po Kauffmannovem življenjepisu sv. Antona Padovanskega.¹⁴ Prvi, anonimni

slikar je bil pri posnemanju grafičnih predlog iz knjige zelo svoboden in se jih ni togo držal, čeprav jim je očitno sledil; kombiniral jih je po svoje, pomagal pa si je seveda tudi z drugimi grafikami. Nanje se morda navezuje pomenljiv odklik od Perretti-Wolffgangovih ilustracij, saj je svetnika na vseh slikah namesto v frančiškanskem upodobil v habitu konventualcev. Strauss je bil njuni predlogi v celoti bolj zvest, vendar si je tudi on privoščil nekaj ustvarjalne samovolje. Izbor prizorov se je skoraj popolnoma osredotočil na Antonove čudeže: prikazani so najznamenitejši med njimi, čeprav nekaj za svetnikovo ikonografijo "klasičnih" manjka (npr. zgodba o razbiti čaši, o tiranu Ezzelinu, o izpričanem očetovstvu ali o tem, kako se je svetniku čudežno prikazal Jezušček). Kauffmannova knjiga nam kot *ante quem non* olajša tudi datacijo slik; večji del jih je mogoče postaviti kar na začetek oz. v zgodnje 18. stoletje, medtem ko sodijo zadnje tri, ki začitujejo zgornjo časovno mejo, domnevno v širši časovni razpon dejavnosti slovenjegraške delavnice slikarjev Straussov.

Današnja razvrstitev slik po cerkvi ne ustreza vrstnemu redu v Kauffmannovi knjigi, a si jih zaradi kronološkega oz. vsebinskega sosledja ogledmo po pravilnem zaporedju. Razen ene izjeme so

snetke iz knjige se iskreno zahvaljujema g. p. Felicijanu Pevcu.

¹³ *Salzburg Stadt und Land*. Dehio - Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs, Wien 1986, pp. 160 - 161. - Gre za zanimivo ovalno stavbo s kupolo. Vidimo jo tudi v Kauffmannovi knjigi na naslovni grafiki s podnapisom: Effigies S. Antonij Paduani, prout in Söllheimb propè Salisburgum novo Eidem erecto ac dedicato Sacello à devotis visitur et impensè veneratur. (cf. KLEINSCHMIDT, sl. 277).

¹⁴ KLEINSCHMIDT 1931, p. XXVI, navaja knjigo kot: Johannes KAUFFMANN, *Leben des hl. Antonius in lateinischen und deutschen Versen*. Mit 53 Kupferstichen. Augsburg 1698. - En izvod te knjige hranijo v frančiškanskem samostanu v Novem mestu. Naslovnice nima, pač pa je s črnilom vanj vpisan naslov *Vita S. Antonii de Padua*, dopisan pa je tudi eklibris z letnico 1712. Za vso prijaznost, za možnost ogleda in za po-

v nadaljevanju navedene le primerjave z Wolffgangovimi bakrorezi, čeprav bi bilo za komparacijo večkrat koristno pritegniti tudi druge grafične predloge.*

Slika 1. *Sv. Anton, videč mučenike slovezno pokopati, si želi krono mučeništva pridobiti, ter se nad vse prizadeva, po pravilih reda sv. Frančiška natančno živeti.*¹⁵ Prizor kaže odločilni trenutek v svetnikovem življenju: ko so leta 1219 v Coimbro slovesno pripeljali relikvije petih Frančiškovih bratov, ki so pred nekaj meseci odšli na misijonsko delo v severno Afriko in tam pretrpeli mučeniško smrt, je tudi sam zahrepenel po mučeništvu in se odločil prestopiti od avguštincev v njihov red.

Slika 2: *Sveti Anton se poda k Saracenom al Turkem, Bog ga pa po angelji opomina, naj se poverne.*¹⁶ Že jeseni 1220 je mladi redovnik odšel v Maroko, vendar se je zaradi hude boleznin moral odpraviti nazaj v domovino. Slikar je z umetniško fantazijo predstavil Antonove težave kot angelov opomin, vendar je nebeškega poslanca odel v podobno navadnega zemljana. Prizor se je skoraj v celoti oddaljil od predloge; ta v nekoliko spremenjeni pripovedi kaže od nasprotnih vetrov gnano ladjo, ki ni prispela na cilj, ampak je pristala v Italiji.

Slika 3: *Svetega Antona vidijo obenem pridigovati in med bratmi moliti, pridigovaje razodene sv. Anton zvižaho hudiča, ki kot pismonoša neko žlahtno gospo od pridige odvrta.*¹⁷ Po kratkem življenjepisnem uvodu nas umetnik takoj popelje v svet Antonovih čudežev. V en sam prizor naj bi združil dve zgodbi, zato je nekako skombiniral obe predlogi (repr. 3 B, 3 B*). Prva pripoved govori o

* Številke reprodukcij se ujema z zaporedjem obravnavanih slik v tekstu: pohorskim slikam (A) so za primerjavo dodani Wolffgangovi bakrorezi (B).

15 KAUFFMANN 1698, p. B 2: Fervet ad Martyrium et Seraphici ordinis sequelam, allatas videns 5. Ss. Martyru(m) reliquias. Chron. p. 2. C. 2. - Da Antonius gesehen die Heilighumb der fünf ersten H. Martyrer, eifferte er nach der Marter, vnd Seraphischen Orden. - Io. Friderich Perretti delin., Andr. Matth. Wolffgang sc., 2. Cf. KLEINSCHMIDT 1931, sl. 10.

16 KAUFFMANN 1698, p. C 4: Avidus Martyrij in Africam trajicit, at motu contrario ad oras Italiae rejicitur. Chr. p. 2. C. 3. - Antonius will aus begird der Marter in Africam überfahren, wird aber vom widerwertige(n) wind an die Seeküsten des welschlandes getriben. - I. F. P. d., A. Matth. Wolffgang sc., 4.

17 Gre za kombinacijo dveh predlog; KAUFFMANN 1698, p. D3, 7: Simul et semel in pulpito praedicans, et in choro cantans conspicitur. Ch. p. 2. C. 6. - Zu einer Zeit wird Antonius auf der Kanzel Predigend vnd im Chor singend gesehen. - I. F. p. d., Andr. Matth. Wolffgang sculps., 7; IBID., p. F3, 11: Antonio concionante daemon sub specie tabellionis cuidam Matronae litteras defert; sed à Sancto mox proditur. Chr. p. 2. C. 9. - Der Teuffl gestalt eines Landbotten überreicht einer Frau ein schreiben; wird aber vom H. Mann geoffenbaret, vnd vertriben. - I. F. P. d., Andr. Matth. Wolffgang sc., 11.

znameniti Antonovi sposobnosti bilokacije, o njegovem hkratnem pridiganju in molitvi v koru (Antonov biograf Rigauld jo postavlja v Limoges, Legenda Benignitas pa v Montpellier), a zadnje na sliki ni videti.¹⁸ Slikar se je namreč osredotočil na drugo, likovno mikavnejšo zgodbo, v kateri skuša hudič med pridigo motiti neko damo, a svetnik razkrinka njegovo prevaro.¹⁹

Slika 4: *Na povelje svojega predstojnika pridiguje sv. Anton zbranemu ljudstvu, akoravno silno dežuje in strahovito toča rožlja, vender le vsi nepoškodovani ostanejo.*²⁰ Še bolj kot pri prejšnji se je umetnik oddaljil od predloge pri sliki, ki bi bila brez podnapisa težko razumljiva oz. bi si jo lahko povsem drugače razložili, čeprav težki deževni oblaki in v ozadju zbrana množica vendarle nakazujejo opisani dogodek. O njem stara legenda poroča, da se je med Antonovo pridigo razbesnela huda nevihta, ki pa poslušalcem ni prizadela nobene škode, še zmočila jih ni.²¹

Slika 5: *Sveti Anton odpre pogubljenemu bogatinu serce, v katerem so bili krivični denarji najdeni.*²² Ena najbolj priljubljenih pripovedi o svetniku je zgodba o oderuhu. Ob njegovi smrti je Anton v pogrebem govoru razložil evangeljske besede "Kjer je namreč vaš zaklad, tam bo tudi vaše srce" (Lk 12, 34). Ker umrli ni ljubil Boga, temveč denar, se je izkazalo, da njegovo srce ni v truplu, temveč v blagajni med novci, kjer so ga sorodniki resnično našli. Zgodba je nastala šele ob koncu 14. stoletja, očitno v želji, da bi ilustrirala Antonove pridige, v katerih je kot zagovornik ubogih uspešno nastopal proti oderuhom, ki so z visokimi obrestmi mnoge spravili na beraško palico.²³ Slikar je kompozicijo predloge svobodno povzel in jo poenostavil. Slovenski podnapis na sliki ni popolnoma ustrezen.

Slika 6: *Neki hudoben sin je z nogo svojo mater sunil, noga mu odpade. Ves spokorjen se k sv. Antonu oberne, ki mu nogo zopet ozdravi.*²⁴ V ciklih pogosto nastopa tudi moralistična zgodba o

18 KLEINSCHMIDT 1931, p. 50, 70.

19 Cf. KLEINSCHMIDT 1931, p. 225.

20 KAUFFMANN 1698, p. G 12: Inter pluvias et grandines auditores concionantem excipiunt intacti. Chr. p. 2. C. 10. - Mitten vnder dem Plazregen wohnen die Zuehörer Antony Predig bey vnbenezt. - Andr. Matth. Wolffgang sc., 13.

21 Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 50 - 51.

22 KAUFFMANN 1698, p. H3, 15: Cor avari in arca eius pecuniaria Antonio indicante invenitur. Ch. p. 2. C. 10. - Das herz eines Geizigen wird in seiner gelt truhnen durch anweisung Antony gefunden. - I. F. P. d., Andr. Matth. Wolffgang sc., 15.

23 Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 56 - 57, 67.

24 KAUFFMANN 1698, p. M 3, 23: Poenitentem, qui calcata Matre sibi pedem amputavit, sanat Antonius. Chron. p. 2. C. 15. - Einen Büesser, der ihme den fueß, warmit er sein Muetter getretten, vor laid abgehauet, Hailet Antonius. - A. Matth. Wolffgang sc., 22.

ozdravitvi mladeničeve noge. Prvi jo je zapisal Antonov biograf Rigauld, sodi pa med tiste "potujoče" legende, ki so jih pripisovali zdaj temu zdaj onemu svetniku. Pripoveduje o mladeniču, ki je brcnil svojo mater, se nato skesal in si iz obupa odsekal nogo (slovenski podnapis se o tem previdno izrazi), sv. Anton pa mu jo je čudežno ozdravil. Ker v starih legendah kraj dogodka ni imenovan, le eno poročilo ga postavlja v Španijo, so pozneje menili, da gre za Padovo.²⁵ Slikar je prizor iz interiera, koder ga kaže izvirnik, prestavil pred zgradbo in odprl pogled na vrt, odraslega mladeniča pa je pomladil v dečka.

Slika 7: *Ker sv. Antona ljudje nočejo poslušati pridiguje morskim ribam, ki ga pazljivo poslušajo.*²⁶ Antonova pridigarska dejavnost je našla odmev v zgodbi o pridigi ribam. Sodi kar med "klasične" Antonove čudeže in jo v umetnosti pogosto upodablajo. Gre za vzporednico sv. Frančišku Asiškemu v njegovi pridigi pticam. Biografi (Rigauld) so jo sprva lokalizirali k reki blizu Padove, pozneje, ko si je zgodbo prisvojilo mesto Rimini,²⁷ nekdanj gnezdo katarov, pa so jo prestavili k morju. Ker heretiki niso hoteli prisluhniti Antonovi besedi, se je, da bi osramotil njih nevero, obrnil k ribam. Ko jim je v goreči pridigi našteval darove, s katerimi jih je Bog obdaril, so pogledale iz vode in ga pazljivo poslušale.²⁸ Medtem ko grafika v knjigi kaže svetnika ob morju, ga je naš slikar postavil na rečni breg. Po predlogi je povzel le Antonove kretnje, sicer pa se je v celoti (tudi glede redovne obleke) zgledoval pri starejšem bakrorezu iz kratkega svetnikovega življenjepisa *Epitome*, podpis pove, da ga je po risbi Clemensa Beüttlerja vrezal B(artholomäus) Kilian²⁹ (repr. 7 C).

Slika 8: *22 vbijavcev prinese vse, kar so bili naropali, k sv. Antona in se spokorijo.*³⁰ Tudi zgodba o spreobrnjenih roparjih (slovenski podnapis rabi

zanje najslabši izraz) meri na Antonovo pridigarsko spretnost. Življenjepisci radi naglašajo njegovo občudovanja vredno zgovornost, ob kateri se je vsak krivoverec ali hudodelec spreobrnil ter vsak vernik poboljšal. Slikar je močno odstopil od predloge in svetnika s prižnice prestavil v krajino med razbojnike, ki so k njegovim nogam odložili naropane predmete.

Slika 9: *Sveti Anton spreoberne k pravi veri po čudeži krivoverca, ki ni verovati hotel, de je Jezus Kristus Kot Bog in človek v presvetem zakramenti oltarja pričajoč.*³¹ Gre za nemara najslavnejši čudež iz svetnikovega življenja, posebej priljubljen v dobi protireformacije. Biografi pripovedujejo o stavi, ki jo je Anton sklenil s krivovercem Bonvillo; ta je obljubil, da bo tudi sam pokleknil pred Evharistijo, če jo bo počastila njegova izstradana mula. In res, čeprav žival tri dni ni ničesar užila, ni stopila k pripravljeni krmi, temveč je pokleknila pred monštranco, ki jo je svetnik nesel mimo. Čudež s hostijo ni spreobrnil le Bonvilla, temveč tudi veliko množico ljudstva. Zgodbo je prvi zapisal Rigauld, vendar njene lokacije še ni navedel, poznejše legende pa navajajo bodisi Toulouse bodisi Bourges ali Rimini. Vsa tri mesta so se potegovala zanjo, a najbolj spretni so bili v Riminiju, kjer so na kraju čudeža v 16. stoletju zgradili kapelo.³² Slikar se je kar precej približal predlogi, uspelo pa mu je ustvariti celo monumentalnejšo kompozicijo.

Slika 10: *Sveti Anton pošilja in dobiva liste po angelji.*³³ Čudežno posredovanje angela, po katerem si Anton in njegov redovni predstojnik izmenjujeta pisemska sporočila, v umetnosti ni prav pogosto upodabljana zgodba. Slikar je predlogo zreduciral na najbolj bistvene elemente, zato njegova podoba ni tako razdrobljena.

Slika 11: *Sveti Anton ozdravi bolno dete stem, de ga prekriža.*³⁴ Precejšnje število Antonovih čudežev se nanaša na otroke, ki jih ozdravi ali celo obudi v življenje. V ciklih večkrat srečamo vsaj enega od teh prizorov. Naša slika kaže svetnika pri blagoslovu (slovenski podnapis govori o pre-

²⁵ Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 74, 121, 167.

²⁶ KAUFFMANN 1698, p. N 24: Haereticis Verbum Dei audire recusantibus, concionatur Antonius piscibus, et haereticos convertit. Chron. p. 2. C. 18. - Weillen die Kezer das Wort Gottes nit wolten anhören, Predigt Antonius den fischen, vnd bekehrt damit die Kezer. - A. M. Wolffgang sc., 25.

²⁷ *Slovenske ljudske pesmi* 2. Pripovedne pesmi, Ljubljana 1981, p. 514. - Domiselni frančiškani iz Riminija so 1518 na obali postavili cerkev, pod oltar pa so vzdali fragment starega stebra, na katerem naj bi bil stal sv. Anton med pridigo ribam.

²⁸ Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 41, 195.

²⁹ Michael PECHeco, *Epitome /Das ist/ Kurtzer Begriff und Inhalt deß Lebens der Geschichten und Miracul/ Deß Heyligen Antony ...* Luzern 1658. - Imeni avtorjev kažeta, da je naslovni bakrorez nastal šele za luzernsko izdajo dela, ki je prvič izšlo v španščini v Madridu 1647.

³⁰ KAUFFMANN, p. N3, 25: Antonius viginti duos Latrones in una concione convertit. Ch. p. 2. C. 17. - In einer Predig bekehrt Er 22. Strasse(n)rauber vnd Mörder. - Io. Friderich Perretti delin., Andreas Matth. Wolffgang sc., 24.

³¹ KAUFFMANN 1698, p. O 26: Haereticu(m) per famelicu(m) asinam Ss. Sacramentu(m) adorante(m) Antonius ad fidem reducit. Chr. p. 2. C. 19. - Einen hartneckhigen Kezer bekehrt Antonius zum glauben vermittelt einer hungerigen eslin, so das hochh. Sacrame(n)t anbettete. - A. Matthaues Wolffgang sc., 26.

³² Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 40 - 41, 69.

³³ KAUFFMANN 1698, p. Q 30: Litteras Antonij ad Ministru(m) scriptas Angelica manus defert, et affert responsum. Chr. p. 2. C. 23. - Ein Sendschreiben Antony an seinen Provincial trägt dahin, und bringt die antwort ein Engel. - A. M. Wolffgang sc., 31.

³⁴ KAUFFMANN 1698, p. Q3, 31: Importunè ad dandum filio S. Benedictionem à Matre quadam urgetur, qua curatus est. Chr. p. 2. C. 22. - Antonius wird inständig von einer Mutter ihrem krankhen Kind den H. Segen zugebe(n) angehalten, wardurch das Kind genesen. - 30.

križanju) bolnega otročiča.³⁵ Pri umetnikovi samostojni predelavi predloge (oz. morda v naslonu na kako drugo) so od nje vendarle ostali glavni elementi in še celo kak droben detajl, npr. razprti prsti redovnikove roke.

Slika 12: *Sv. Anton otme po krivem k smerti obsojenega človeka, ker na njegovo povelje vbija-vec priča, da je obsojenec morstva nedožen.*³⁶ Vzporednic Antonovim čudežem ne najdemo le pri drugih svetnikih, ampak - v zgodbah o obujanju mrličev - celo pri Kristusu. Ena takšnih je pripoved, ki se veže na Antonove starše. Ko je bil v Lizboni umorjen neki mož, so obdolžili uboja svetnikovega očeta, ker so našli truplo na njegovem vrtu, kamor ga je bil storilec skrivaj pokopal. Anton se je na nadnaraven način prestavil domov in poklical mrliča kot pričó pred sodišče. Mrtvec se je dvignil in spričal očetovo nedolžnost. Tako je svetnik opral starše suma in se nato spet skrivnostno vrnil v Padovo.³⁷ Slikar je postavil dogodek v krajino in v primerjavi s predlogo močno skrčil število nastopajočih oseb. Slovenski podnapis zgodbo konkretnije opiše kakor tekst na grafiki, vendar jo v primerjavi z legendo predstavi malce po svoje in zamolči, da je obsojenec Antonov oče.

Slika 13: *Sveti Anton zmaga hudiča, ki ga je zadaviti hotel stem, da je Marijo na pomoč klical in se svetim križem zaznamoval.*³⁸ Med legendarnimi pripovedmi, ki so jih pisci povzeli po drugih svetnikih, je tudi zgodba o hudobnih duhovih, ki so v Montpellieru napadli Antona, da bi ga motili pri molitvi. Gre za vzporednico znamenitim skušnjavam Antona Puščavnika. Umetnik v naslonu na predlogo kaže svetnika v trenutku, ko ga je hudič zgrabil za vrat, na pomoč pa mu je prišla Marija, ki ga je že v mladosti varovala pred demoni.³⁹

Slika 14: *Umirajočega sv. Antona objišeta Kristus in Marija.*⁴⁰ Antonovo življenje na zemlji se je izteklo v božji navzočnosti. Umirajočemu svetniku sta se prikazala Kristus in Marija, kakor kaže po-

doxa, ki se je delno oddaljila od predloge, da si ji v bistvenih potezah ustreza. Tudi tokrat je naš slikar opustil več podrobnosti in skrčil število statistov.

Slika 15: *Po priprošnji svetega Antona mrtvi oživijo.*⁴¹ Zadnje štiri slike Antonovega ciklusa ilustrirajo znameniti responzorij "Si quaeris miracula", ki našteva primere, v katerih se izkazuje svetnikova čudežna moč. Pred njo bežijo smrt, nesreča, zmota, demon in gobavost, bolni vstajajo ozdravljeni, umikajo se morje in spone, mladi in stari po molitvi dobe nazaj ude in izgubljene stvari, nevarnosti izginjajo in nadloge se umikajo.⁴² Slika kaže prvega od navedenih čudežev, obujenje mrtvih. Mojster, domnevno Strauss, je predlogo dokaj zvesto posnel, ni pa ji suženjsko sledil.

Slika 16: *Sveti Anton, satanu veliki strah, pomaga na gorečo in zaupljivo prošnjo vseh dušnih in telesnih potrebah.*⁴³ Vse mogoče stiske in nadloge prenašajo siromaki v spodnjem delu slike, na oblaku pa jim hiti na pomoč veliki čudodelnik sv. Anton. Podoba sodi še v skupino tistih izpod čopiča anonimnega mojstra, možno pa je, da so jo v spodnjem prizoru dopolnili ali popravili v Straussovi delavnici.

Slika 17: *Na priprošnjo sv. Antona lakota in kuga odjenja in požar vgasne.*⁴⁴ V nesrečah, ki jih slovenski podnapis natančneje razloži, spet deluje Antonova priprošnja pri Kristusu, ki ga tokrat kot malo dete drži na rokah. Umetnik se je sicer približal vzorčni grafiki, vendar jo je po svoje preoblikoval.

Slika 18: *Sveti Anton jetnikom verige razbije in jih oprosti.*⁴⁵ Zadnja v ciklusu je predstavitev svetnika, ki razveže jetnikom spone in jih osvobodi. Slika je od vseh osemnajstih najbližja predlogi, a tudi tokrat ni z njo povsem identična.*

Na Slovenskem je pozneje nastalo še nekaj zanimivih, tudi likovno dokaj kvalitetnih slikanih ciklov iz življenja sv. Antona Padovanskega, a najiminitnejši ostaja ta pri Sv. Antonu na Pohorju.

³⁵ Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 191, 225.

³⁶ KAUFFMANN 1698, p. R3, 33: Antonius miraculosè Patri suo in Portugallia sum(m)is in angustijs constituto succurrit. Chr. p. 2. C. 24. - Antonius kom(m)bt in einem augenblick auß Welschland in Portugall, und hilfft seinem Vatter in eüsersten Nöthen. - Io. Frid. Perretti delin., A. M. Wolffgang sc., 32; Cf. KLEINSCHMIDT 1931, sl. 279.

³⁷ Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 50, 176.

³⁸ KAUFFMANN 1698, p. S 34: Fructum im(m)inentis Quadragesimae daemon praesentiens, Antonium suffocare conatus. Chr. p. 2. C. 26. - Der Seelenfrucht, welche Antonius die Fasten hindurch mit seine(n) Predige(n) schaffe(n) wurd, zuersteckhen will ihn der Teuffel erdrosslen. - A. Math. Wolffgang sc., 34.

³⁹ Cf. KLEINSCHMIDT 1931, pp. 72, 144, 225.

⁴⁰ KAUFFMANN 1698, p. S3, 35: Moribundo Christus cum Matre Virgine apparet. Chr. p. 2. C. 27. - Antonio, da er sterben wolte, erscheint Christus selbst, und sein Jung-frauliche Muetter. - A. M. Wolffgang sc., 35; Cf. KLEINSCHMIDT 1931, sl. 280.

⁴¹ KAUFFMANN 1698, p. Z3, 45: Ex Responsorio: Mortui resurgunt. - Durch Vorbitt deß H. Antony werden vil: todtè zum leben erweckht. - A. M. Wolffgang sc., 44.

⁴² Slovenski prevod latinskega responzorija je objavil Fr. KOTNIK, O kultu sv. Antona Padovanskega, *Čas* 36, (Ljubljana) 1942, p. 156; Cf. KLEINSCHMIDT 1931, 345 ss.

⁴³ KAUFFMANN 1698, p. Aa 46: Daemones fugiunt. - Die Teufel weichen aus ganz g'schwind, wo sich Antony Fürbitt findt. - A. M. Wolffgang sc., 47.

⁴⁴ KAUFFMANN 1698, p. Aa3, 47: Calamitates desinunt. - Wo Antony fürbitt, das übel vergeht, vnd Noth aufhört. - A. M. Wolffgang sc., 46.

⁴⁵ KAUFFMANN 1698, p. Cc3, 51: Vincula Solvuntur. - Antonius zerbricht die Eisene Bandt, und erlediget die gefangene. - Andr. Matth. Wolffgang sculps., 51.

* Fotografije: Blaž RESMAN.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gemälde in Sv. Anton na Pohorju - ältester Zyklus des hl. Antonius von Padua in Slowenien

In Sv. Anton na Pohorju (St. Anton am Bachern) wurde in den Jahren 1681 - 1683, in der Amtszeit des Hauptpfarrers und Archidiakons von Vuzenica (Saldenhofen) Jakob Križaj eine Kirche errichtet, die dem hl. Antonius von Padua gewidmet wurde. Da das Grundstück für den Bau von den Ordensfrauen des Dominikanerinnenklosters aus Radlje (Mahrenberg) zur Verfügung gestellt wurde, übten letztere auch das Patronatsrecht über die Kirche aus. Diese neuerbaute Kirche wurde bald zu einem beliebten Wallfahrtsort. Allmählich versah man sie mit prächtigen Altären und Gemälden. Unter den letzteren nehmen große Ölgemälde mit Motiven aus dem Leben des hl. Antonius einen besonderen Platz ein. Die 18 Gemälde stellen den größten Gemäldezyklus des Heiligen in Slowenien dar. Über die Anregung zu ihrer Anfertigung können lediglich Vermutungen angestellt werden (vielleicht waren es die

Ordensfrauen), auf jeden Fall muß der Auftraggeber die Ikonographie des Heiligen in der europäischen Kunst gut gekannt haben. Die Gemälde entstanden in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, und zwar in zwei Phasen. Der erste anonyme Künstler schuf 15 Gemälde, die letzten 3 (Nr. 15, 17, 18) dürften in der Strausschen Werkstatt in Slovenj Gradec (Windischgraz) entstanden sein. Die beiden Künstler, orientierten sich, manchmal ziemlich frei, nach den Illustrationen zum Leben des hl. Antonius; die Lebensgeschichte des Heiligen wurde auf Anregung von Johann Kauffmann mit 53 Kupferstichen nach den Zeichnungen des bekannten Salzburger Malers Johann Friedrich Peretti vom Ausburger Meister Andreas Matthäus Wolfgang versehen. Freilich nahmen sie sich auch andere graphische Vorlagen zum Vorbild. Wie im Buch sind auch die Gemälde auf dem Pohorje mit Inschriften versehen, die die Szenen erklären. Die Szenenwahl konzentriert sich fast ausschließlich auf die Wunder des Heiligen: dargestellt sind die berühmtesten, obwohl einige der für die Antonius-Ikonographie "klassische" Szenen nicht vorkommen. Um einen interessanten Vergleich zu ermöglichen, sind im Beitrag die Reproduktionen der gesamten Serie in Gegenüberstellung mit den Vorlagen abgebildet.